

Снежана Јоксимић, Славица Максић, Александра
Петровић, Драган Јањетовић, Оливера Јевтић

РЕЛИГИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ У ДРЖАВНИМ ШКОЛАМА

Религија прати човека од његовог постанка и првих покушаја да разуме свет, нудећи одговоре на питања која су универзална за све људе и у свим временима важна. Управо стога је религија у великој мери кроз историју одређивала друштвени, политички, културни и лични живот. Преиспитивање смисла човековог постојања и опстанка нарочито је актуелно у периодима криза (како индивидуалних тако и друштвених), што је потврдила и криза кроз коју је наше друштво пролазило у претходној деценији. Приметно је интензивније ангажовање представника верских заједница на ширењу својих учења у друштву и пријемчивост становништва за њих. Традиционално, верска учења преносе представници одређених верских заједница и породица, док се државне институције ангажују на ширењу вере зависно од тога какав су правни однос дефинисале с верским институцијама.

Верска настава је постојала као предмет у југословенским школама пре Другог светског рата, али је укинута са доласком социјалистичке власти, која је прогласила атеизам за вредност. Последњих година често се расправља о религијском образовању младих, и још конкретније, о увођењу веронауке у школе (Максић, 2001). О овоме се дискутује у медијима, на стручним и научним скуповима, у свакодневним разговорима грађана, а у последње време се врше и истраживања која имају за циљ да утврде шта поједине категорије становништва мисле о увођењу верске наставе у државне школе. Иако су се огласиле многе друштвене ин-

ституције и удружења, евидентно је да су се најмање чула мишљења и очекивања самих ученика и њихових родитеља.

Све је већа заинтересованост представника верских заједница за улазак у систем формалног образовања и притисак на одговарајуће друштвене установе да се о овом питању изјасне. Када се говори о увођењу религијских садржаја у школске програме, најчешћи појмови којима се оперише јесу *веронаука* и *религијско образовање*. Религијско образовање у школи може се дефинисати као предмет који обухвата знања о религији на више нивоа: од стицања општих знања о највећим светским религијама и њиховим утицајима на човечанство, преко давања информација о религијама које су најзаступљеније у одређеној средини и стицања знања о доминантној религији у локалним оквирима, до стицања знања о својој вери и увођења у веру својих предака.

Уз напомену да се налази истраживања тешко могу међусобно поредити због различитог временског периода у коме су спроведена и због неуједначености узорака и начина формулисања постављених питања, подсећамо да, према подацима испитивања јавног мњења грађана Србије током јуна 2001. године, до којих је дошао Центар за проучавање алтернатива, знатан број грађана (58%) подржава идеју о увођењу веронауке у школе, али само за оне који то желе, као факултативан а не као обавезан предмет (Васовић, 2001). Резултати истраживања јавног мњења, које је Институт за философију и социологију Филозофског факултета у Никшићу спровео 1997. године, показују да 64% испитаних грађана Црне Горе има позитиван став према увођењу веронауке у школе, 18% је против, док остали немају одређени став (Лаушевић, 1997).

На основу испитивања мишљења студената световних и теолошких факултета у Београду, закључено је да је већина (75%) испитаних студената за увођење новог предмета о религији, при чему се 40% залаже за верску наставу или веронауку, а 60% сматра да то треба да буде део религијске културе у оквиру религијског образовања или историје религије (Кубурић, 1997). Ставови зависе од тога о којим је студентима реч: студенти Богословског факултета су преваходно за класичну веронауку, студенти протестантског

Теолошког факултета су за религијско образовање, док су студенти световних факултета подељени на оне који се пре свега залажу за образовање у културној традицији, оне који су за неутрално информисање и оне који су за веронауку у смислу формирања религиозне личности (Кубурић, 1999).

Пошто је, пре свега, реч о религијском образовању и васпитању у школи, поставља се питање шта о томе мисле они којих се то непосредно тиче, а то су ученици и они који су то донедавно били, дакле студенти. Резултати испитивања мишљења ученика средњих школа (првог и четвртог разреда, N=440) и студената (N=622) у Београду, које је Институт за педагошка истраживања спровео почетком 2001. године, показују да је већина младих заинтересована за стицање знања о вери у школи, односно током студија (Петровић, Божичковић, 2001). Међутим, треба истаћи да је позитиван став према увођењу верске наставе често праћен мишљењем да ова настава треба да буде факултативна (изборна), што значи да наставу веронауке треба да похађају само они који то желе и који се за то слободно одреде.

С обзиром на неспоран утицај породице на вредности деце и младих, може се претпоставити да су ставови ученика и студената у знатној мери условљени ставовима њихових родитеља, као и одређеним породичним карактеристикама. Да би слика о ставовима према увођењу религијског образовања у школе била потпунија, потребно је сазнати шта о томе мисле родитељи школске деце. Ово је важно не само зато што одлука младих о похађању религијске наставе у већој или мањој мери зависи од мишљења њихових родитеља, већ и због тога што су, када је реч о млађим ученицима, управо родитељи ти који треба да одлуче да ли ће њихова деца похађати ову наставу.

Циљ истраживања* био је да се утврди какви су ставови родитеља према увођењу религијског образовања у државне основне и средње школе. Испитивање је укључило мишљење родитеља о томе да ли уводити религијско образовање у школе, на који начин, са којом сврхом, како би се оно оцењивало, где би се изводило, ко би га предавао и ко

* Извођење истраживања финансијски је подржало Савезно министарство вера.

би израдио наставни план и програм. Упоређена су мишљења очева и мајки, затим мишљења родитеља различитог степена религиозности, као и припадника најбројнијих верских заједница у земљи (православци, муслимани, католици). Такође су испитивана мишљења родитеља с обзиром на узраст деце коју имају (предшколски, основношколски, средњошколски, студентски).

Испитивање је изведено упитником који је конструисан за потребе овога рада. Упитник се састојао од отворених и затворених питања, а преовладавала су питања са попуњеним модалитетима одговора. Поред директног питања којим је од испитаника тражено да образложе своје ставове према религијском образовању, прикупљени су и подаци о њиховим социодемографским и другим карактеристикама како би се видело колико су исказани ставови условљени појединим личним својствима и другим обележјима испитаних родитеља. Треба истаћи да су испитаници показали велику спремност да учествују у анкетном испитивању и да су врло детаљно и савесно одговарали на постављена питања, што указује на мотивисаност и заинтересованост родитеља за ову тематику. У обради је изведена класификација отворених одговора, а затим процентна и корелациона анализа.

Табела 1: Структура узорка према месту становања и полу родитеља (f)

Место	Пол родитеља				Укупно	
	Отац		Мајка			
	f	%	f	%	f	%
Београд	103	32	221	68	324	100
Суботица	24	26	68	74	92	100
Нови Пазар	61	65	33	35	94	100
Укупно	188	37	322	63	510	100

Испитивање родитеља је спроведено на крају школске године, током јуна 2001. године, на узорку од 510 родитеља који имају децу школског узраста. Узорак је обухватио родитеље из Београда (64%), из Суботице (18%) и из Новог Пазара (18%). Испитаници из Суботице и Новог Пазара укључени су у узорак како би били обухваћени становници мултикон-

фесионалних средина и припадници различитих конфесија. У узорку преовлађују припаднице женског пола, најчешће мајке (63%), док су мушкарци, односно очеви, заступљени у мањем броју (37%). Овакав однос је условљен тиме што је испитиван само један родитељ, а мајке су испољиле већу спремност да учествују у истраживању. Изузетак чине испитаници из Новог Пазара, где су чешће одговарали очеви.

С обзиром на школски узраст деце чији су родитељи обухваћени истраживањем, највише је оних који имају децу основношколског узраста или поред основношколаца имају и децу предшколског узраста (54%), сваки пети испитаник (21%) има децу и у основној и у средњој школи, 18% је оних чија деца похађају средњу школу. Узорком је обухваћено и 9% родитеља који имају само децу предшколског узраста, као и 7% оних чија су деца завршила средњу школу. На овај начин постигнута је добра заступљеност родитеља за које су постављена питања о религијском образовању у школи релевантна у контексту њихове родитељске улоге и бриге о васпитању и образовању сопственог детета.

Табела 2: Структура узорка према месту становања и конфесионалној припадности родитеља (%)

Место	Православни	Католици	Муслимани	Остали	Укупно
Београд	91	2	1	6	100
Суботица	21	73	0	6	100
Нови Пазар	3	1	96	0	100

Због очекивања да религиозност испитаника може бити значајна за њихов однос према увођењу религијског образовања у школе, степен религиозности испитаника испитиван је помоћу више показатеља. Како је узорак пригодан, не може се поуздано закључивати о расподели испитиваних варијабли у популацији. Подаци који следе треба да буду прихваћени као опис узорка уз опрезне претпоставке о стању у популацији. Већина испитаника (79%) изјављује да верује у Бога док 7% не верује, а преосталих 14% су неодлучни. У погледу конфесионалне припадности, у узорку су најзаступљенији православци (62%), 18% је муслимана, 15% католика, 2% су припадници неке друге вероисповести, док је 3%

изјавило да не припада ниједној вероисповести. Тако је било могуће да се међусобно пореде само три најзаступљеније групе (православци, муслимани и католици).

У целини, међу православцима има највише оних који су неодлучни и оних који не верују у Бога, мање се посвећују обављању верских празника и ређе одлазе у цркву из верских побуда. Муслимани, у односу на католике и православце, у највећем проценту тврде да верују у Бога и у највећем проценту живе у верски хомогеним браковима. У групи православаца 76% изјављује да верује у Бога, док их у групи католика има 84%, а код муслимана 100%. Брак је засновао и има децу са припадником исте вероисповести 97% муслимана, 86% католика и 86% православаца. Међу испитиваним групама, католици у највећој мери посвећују пажњу обележавању верских празника и обављању верских обреда у богомољи. Да прославља све верске празнике своје вере тврди 40% католика, 33% муслимана и 15% православаца. У богомоље, ради обављања верских обреда, често одлази 45% католика, 36% православаца и 20% муслимана.

Резултати истраживања

Основни циљ спроведеног испитивања био је да се утврде ставови родитеља према увођењу религијског образовања у државне школе и да се сазнају разлози одређених одређења. Добијени подаци показују да је већина испитаних родитеља (71%) за увођење веронауке у школе, при чему се 13% одређује за одговор који означава већи интензитет позитивног става (*неопходна је*), а 58% исказује умерено позитиван став (*потребна је*). Против увођења религијског образовања је 13% испитаника, при чему 9% сматра да је настава о религији у школи *непотребна*, а 4% да *уопште није потребна*. Известан број испитаних родитеља (17%) није ни за ни против (*неодлучан*), што вероватно значи да немају формиран став о овом питању.

Упоређивање мишљења родитеља са мишљењем ученика и студената о томе да ли треба увести веронауку у школе, из раније помињаних истраживања која су изведена у Институту за педагошка истраживања (Божичковић, Пет-

ровић, Кадијевић, 2001), указује на велико слагање између ове три групе испитаника. Већина из све три категорије испитаника уверена је да веронауку и религијске садржаје треба увести у школу, при чему је уочљиво веће залагање студената а мање ученика. Податак се може објаснити већом личном укљученошћу ученика у последице израженог става, вероватно они размишљају о томе шта би практично значило увођење још једног предмета за њих. У ово нас уверавају образложења која прате исказане ставове.

Табела 3: Став према увођењу веронауке у школе (%)

Став	Родитељи (N=510)	Ученици (N=440)	Студенти (N=622)
Позитиван	70	68	77
Негативан	13	29	17
Неодлучан	17	3	6
Укупно	100	100	100

Следећа важна информација, за коју верујемо да би требало да се повеже са подацима о ставовима према увођењу веронауке у школе, јесте питање: на који начин би верски и религијски садржаји требало да се уче. О овом питању постоје резултати за категорију родитеља и категорију ученика, при чему је важно истаћи да су родитељи питани о томе директно, док су ученици спонтано увели одредницу која објашњава под којим условима су они за увођење веронауке. Ученици су предлагали да се необавезно учење веронауке спроведе као изборни предмет, факултативно, као курс, секција, додатна или допунска настава, преко појединачних предавања за целу школу, само за заинтересоване ученике и слично. У сваком случају, од испитаника који су на ово питање одговорили, мањина родитеља и још мањи број ученика сматра да веронаука треба да буде обавезни предмет (табела 4).

Пошто су изразили позитиван или негативан став према увођењу веронауке у школе, родитељима је, као што је био случај и са ученицима у ранијем испитивању, понуђена могућност да образложе своје одговоре, било да су за или против увођења религијског образовања, а они су у већини случајева то и учинили. Своје одговоре образложило је 306 (60%)

родитеља, што говори о њиховој заинтересованости за ову проблематику, поготову када се има у виду да у многим испитивањима питања отвореног типа често остају без одговора. Неки испитаници су наводили више објашњења (разлога), због чега је број добијених одговора (образложења) већи од броја оних који су на ово питање одговорили. Код ученика, образложење свога става, такође, дала је већина (60%).

Табела 4: Да ли веронаука треба да буде обавезан или изборни предмет (%)

Обавезност	Родитељи (N=510)	Ученици (N=440)
Обавезан	26	3
Изборни	60	22
Не треба уводити веронауку	13	29
Без одговора	1	46
Укупно	100	100

Дефинисане су две групе одговора: одговори у којима су навођени разлози за увођење веронауке и они у којима су дати разлози против увођења веронауке. Међу разлозима за увођење веронауке јасно се издвајају: потреба за упознавањем сопствене вере ("Јер деца немају скоро никаква знања о вери"), затим потреба за стицањем знања о традицији и коренима свога народа, односно процена да је учење веронауке начин за очување, обнављање и јачање националног идентитета ("Развијање љубави према својој вери, упознавање своје историје, народа", "Сматрам да је вера нераскидиви део историјског, културног и свеколиког наслеђа једног народа"). Следећи разлог представља уверење да кроз веронауку треба да се развија религиозна личност.

Испитаници, даље, процењују да би веронаука требало да обезбеди упознавање разних религијских система ("Да би деца стекла знања о различитим религијама", "Да би се деца боље упознала са историјом религије, њеним циљевима и суштином"); да су знања из веронауке неопходна због опште културе и образовања ("Ствар културе модерног човека"); да могу значајно да допринесу моралном развоју личности ученика ("Да би деца схватила праве вредности у

животу и да то поштују, јер данас су најалост сви критеријуми и све вредности поремећени"). Од веронауке се, такође, очекује да допринесе превенцији асоцијалног и другог непожељног понашања ("Мање ће бити насиља, наркоманије, злобе"), као и заштити младих од штетних утицаја верских секти ("Мислим да ћемо тако нашу децу усмерити на прави пут и одбранити од разних секти").

Међу разлозима против увођења веронауке могло се издвојити уверење да верска знања треба да се стичу ван школе и да је то ствар породице из које дете долази; да веронаука није потребна јер се религијски садржаји већ уче кроз постојеће предмете; да нема стручног кадра за извођење верске наставе; да су ученици већ преоптерећени обимним градивом; и најзад, да је упознавање религије и вере лична ствар појединца и да не би било добро увођење веронауке због опасности од подвајања међу ученицима по верској основи, угрожавања слобода оних ученика који су атеисти или присиљавање деце из верски мешовитих бракова на верско опредељивање. Категорије одговора за и категорије одговора против увођења веронауке истоветне су као оне које су биле одређене у раније помињаним испитивањима ставова ученика и студената, што ће касније омогућити њихово међусобно поређење.

Родитељи, који су против увођења религијског образовања, свој став најчешће образлажу мишљењем да настава веронауке не треба да се изводи у школи, већ је то ствар породице, односно цркве, и да деца већ стичу верско образовање у породици и при цркви. Овакво мишљење заступа 42 испитаника, што у односу на укупан број оних који су против (66) износи 64%. Ево неких одговора који то илуструју: "Веронаука у школи је непотребна зато што овај народ традиционално одржава своју веру и преноси обичаје на своја поколења"; "Довољно је у кругу породице едуковати дете кроз обичаје и традицију која се примењује у обележавању празника"; "Моја деца иду у цркву и тамо уче веронауку"; "Сва потребна знања могу се научити и на друге начине, а не у школи"; "Ако није научио у породици неће ни у школи."

Следећи разлог против увођења религијског образовања је преобимност градива које деца, иначе, уче у школи и

велика оптерећеност ученика (15%), а са истом учесталости јавља се и мишљење да је то ствар појединца и његовог слободног избора ("На сваком човеку је да сâм одлучи да ли ће и када почети о томе да размишља"). Међу аргументима против увођења веронауке као посебног предмета још се наводи могућност да се потребна знања могу стицати кроз друге предмете (односно да веронауку треба учити кроз друге предмете), недостатак стручног кадра, неприпремљеност за увођење веронауке ("Још као друштво нисмо сазрели за веронауку").

У табели 5, поред разлога које су наводили родитељи, изложени су разлози због којих су ученици против учења веронауке. За ченике су најчешћи разлози њихова преоптерећеност градивом, тако да не виде које би време могли да посвете учењу још једног предмета. Такође, ученици су испољили забринутост због опасности од увођења веронауке и закључивали да то треба да буде лична ствар појединца како се не би рушили постојећи добри односи међу децом различитог порекла и верске припадности, као и оних који се не изјашњавају по овом питању. Ове разлике указују на то колики емотивни значај има религија и какве социјалне последице и ризике може имати увођење веронауке и верско опредељивање ученика у школи.

Табела 5: Разлози против увођења веронауке у школе (%)

Разлози	Родитељи (N=69)	Ученици (N=85)
Учити ван школе	62	12
Преоптерећеност ученика	14	54
Лична ствар појединца	14	26
Кроз постојеће предмете	7	4
Недостатак стручног кадра	3	4
Укупно	100	100

Међу разлозима за увођење религијске наставе у школе, код родитеља најчешће се истиче потреба за упознавањем сопствене вере, враћање коренима и очување традиције (34%), а следећи разлог по учесталости навођења (21%) односи се на сазнајну функцију религијске наставе (стицање опште кул-

туре и образовања, шири поглед на свет, стицање знања о другим религијама). Један од аргумената за увођење религијског образовања (15%) је васпитна улога у ширем смислу (развијање моралних вредности, верска толеранција, поштовање света око себе, развој личности, превенција асоцијалног понашања). Известан број родитеља (6%) сматра да би веронаука допринела да се деца сачувају од секти. Овај разлог добија на значају због континуираног пораста броја секти и њихових присталица у свету и код нас и опасности које носи учлањивање и ангажовање младих у оквиру верских секти.

Табела 6: Разлози за увођење веронауке у школе (%)

Разлози	Родитељи (N=314)	Ученици (N=230)
Упознавање сопствене вере	43	45
Општа култура и образовање	26	31
Васпитна улога у ширем смислу	18	12
Стварање верника	6	11
Заштита од секти	7	1
Укупно	100	100

Поменуто испитивање јавног мњења грађана Србије (Васовић, 2001) показује да међу наведеним разлозима за увођење веронауке у школе грађани најчешће бирају следеће тврдње: "Веронаука би допринела очувању традиције и развоју националне свести" (46%) и "Веронаука би допринела бољем моралном васпитању" (41%). Иако ови подаци нису сасвим упоредиви са подацима нашег истраживања (у испитивању јавног мњења испитаницима су понуђене одређене тврдње у односу на које су се они опредељивали, док су у нашем испитивању испитаници сами формулисали разлоге којима су објашњавали своје ставове о увођењу веронауке), може се уочити да су "очување традиције" и "морално васпитање" образложења која се наводе у оба истраживања.

Релативно мали број родитеља (6%) од религијске наставе очекују да код деце и младих развија религиозност и ствара вернике, што је разумљиво, јер то заиста није и не треба да буде функција школе. У противном, школа би сувише задрала у приватност и угрожавала интегритет и

право на слободан избор појединца. То, наравно, не значи ни неутрално информисање, поготову што информисање и образовање не могу бити неутрални, јер се у основи сваког знања налазе и одређене вредности. Као што се с правом указује, вредносно ангажовано образовање може бити идеолошки неутрално уколико се кроз образовање преноси одређена слика човека која је за друштво прихватљива али која не треба да буде праћена одобравањем (Бабић, 1988). То значи да младима кроз образовање, укључујући и верску наставу, треба пружити одређене вредности, али их не наметати, а њихово ће усвајање зависити од бројних других фактора, између осталог и од начина на које су презентоване.

Шта испитани родитељи очекују од религијског образовања може се сазнати и из њихових одговора на директно питање о томе која би била сврха увођења религијског образовања у школе. Одговори на ово питање истовремено представљају проверу разлога којима су родитељи објашњавали своје мишљење о увођењу или неувођењу веронауке у школе. Иако су одговори добијени на различите начине (у првом случају питање отвореног типа, а у другом са понуђеним модалитетима), они су међусобно сагласни. И овом приликом, највећи број родитеља (56%) сврху религијског образовања види у томе да деца стекну знања о својој вери, 27% испитаника очекује да се деци кроз наставу веронауке пруже знања о различитим религијама, само 6% родитеља сматра да је циљ учења о вери да деца постану верници, док су остали против увођења веронауке.

Када је реч о начину оцењивања, само 12% испитаних родитеља мисли да знања о религији треба оцењивати бројчаним оценама од један до пет, 35% се залаже за описно оцењивање (задовољава/не задовољава), а још је више оних (43%) који сматрају да знања из религијског образовања и васпитања не треба оцењивати. Подаци испитивања јавног мњења (Васовић, 2001) такође показују да више од половине грађана (55%) сматра да веронауку не треба оцењивати, 11% је за то да се веронаука оцењује, док су остали неодлучни. Очигледна је специфичност религијских знања, од којих се не може одвојити лични однос према религији, што све заједно превазилази оквире школског учења и оцењива-

ња. Овде се отвара друго питање, а то је: како мотивисати ученике да, у оквиру својих немалих школских обавеза, нађу времена за религијско образовање. Досадашња искуства показују да деца мање вреднују активности које нису обавезне и које се не оцењују.

Услови које школа може да понуди у смислу простора и наставног кадра нису довољни за реализацију религијског образовања у школи. Према мишљењу већине родитеља (67%), религијско образовање треба да се реализује у школи са повременим посетама верским установама, 15% сматра да наставу треба изводити само у школи, 10% је за то да се религијско образовање изводи изван школе, док је 9% децидирано против увођења верске наставе у школе. У погледу наставног кадра који би реализовао наставу о религији, 26% родитеља сматра да то треба да буду свештеници, 55% је мишљења да то треба да буду посебно едуковани стручњаци, а само 9% мисли да би то могли да буду додатно обучени постојећи наставници (учитељи, историчари, филозофи, социолози...). Ови одговори показују да већина родитеља жели и очекује да њихова деца имају едуковане и квалификоване наставнике који би им компетентно тумачили осетљива верска питања.

Питање о томе које институције треба да учествују у конципирању и осмишљавању религијског образовања у школи, постављено је с намером да се провере очекивања у погледу компетентности извора, не доводећи у сумњу надлежност Министарства просвете које потврђује програме свих школских предмета и других активности које се одвијају у школи. Највећи број родитеља (38%) сматра да у изради наставног плана и програма религијског образовања треба да учествују и Министарство просвете и Министарство вера, знатан је број и оних (36%) који то очекују само од Министарства вера, изврстан број (13%) наводи само Министарство просвете, а 11% испитаника очекује да се и верске заједнице укључе. Претпостављамо да се од Министарства вера и представника верских заједница очекује стручна помоћ Министарству просвете које се у претходних педесет година није бавило питањима у вези са религијским образовањем.

Родитељи који подржавају религијско образовање у школи, питани су када би са њим требало почети. Представници верских заједница заинтересовани су да од раног детињства остваре што већи утицај на младе неби ли и допринели у што већој мери њиховом развоју у религијозне личности и то у вери из које ти утицаји долазе. С друге стране, световне образовне власти, у намери да младима омогуће слободу личног избора, спремне су да прихвате религијско образовање у тренутку када су они довољно зрели и могу да буду критични према верским учењима. Највише је родитеља који мисле да треба почети од првог разреда основне школе (44%), 36% родитеља наводи неки од старијих разреда основне школе, а само 6% родитеља сматра да са наставом о религији треба почети тек у средњој школи.

Табела 7: Конфесионална припадност родитеља и њихови ставови према религијском образовању (%)

Став	Православна	Католичка	Муслиманска	Укупно
Позитиван	73	59	79	70
Неодлучан	14	24	18	17
Негативан	13	17	3	13
Укупно	100	100	100	100

Као што се очекивало, ставови према увођењу религијског образовања у школе условљени су у већој или мањој мери одређеним карактеристикама испитаника. С обзиром на три подузорка формирана на основу места становања, присталице увођења религијског образовања најбројније су у подузорку испитаника из Новог Пазара (78%), потом у београдском подузорку (70%), а најмање (55%) их је међу испитаним грађанима Суботице. Ако се има у виду начин избора узорка, при чему су у Суботици пре свега обухваћени католици, а у Новом Пазару муслимани, док у Београду преовлађују православци, може се претпоставити да су оваква опредељења и одређене разлике између ове три групе испитаника пре свега условљене њиховом конфесионалном припадношћу. Подаци о вези између конфесионалне припадности и ставова према религијском образовању то потврђују (табела 7).

За увођење верске наставе у школе највише се залажу муслимани, потом православни, па католици. Да религијско образовање буде обавезан предмет, такође се највише залажу припадници исламске вероисповести (43%), док је овакво мишљење мање заступљено међу православцима (26%) и католицима (21%). Значајно је истаћи да је слична тенденција уочена у истраживању које је спроведено у Црној Гори (Лаушевић, 1997): муслимани се у највећем проценту залажу за увођење веронауке, затим следе православни, и коначно католици. Зашто се појављују разлике међу припадницима различитих конфесија и зашто су родитељи муслимани највише заинтересовани да религијско образовање буде обавезно у школи вредело би испитати у наредним истраживањима. Објашњење ових разлика донекле се може наћи у образложењима исказаних ставова.

У одговорима родитеља припадника католичке вероисповести који нису за увођење верске наставе чешће се јавља образложење да је то ствар породице и цркве, и да деца већ стичу верско образовање при цркви ("Моја деца иду у цркву и тамо уче веронауку"). Могуће је да припадници католичке вероисповести више од осталих поклањају пажњу верском образовању у оквиру породице, као и да је католичка црква у том погледу боље организована, због чега они чешће истичу да верска настава у школи није потребна. Мања спремност католика да подрже увођење веронауке вероватно је условљена и њиховом бојазни да ће доћи до подвајања деце у школи, као и бојазни од преминације вере већинског народа.

Податак о значајности разлика у ставовима родитеља према религијском образовању с обзиром на њихову конфесионалну припадност у складу је са налазима о томе зашто деца треба у школи да стичу знања о религији. Утврђена је статистички значајна повезаност између вероисповести родитеља и њиховог мишљења о сврси увођења религијског образовања ($C=0.36$; $p<0.001$). Другим речима, испитаници различитих вероисповести статистички се значајно разликују у погледу мишљења о сврси увођења веронауке у школе ($\chi^2=54.64$; $df=6$; $p<0.001$). Стицање знања о својој вери као циљ религијске наставе најчешће истичу припадници

православне вероисповести, а најмање муслимани. За стицање знања о различитим религијама највише се залажу припадници исламске вероисповести, а најмање православци. Мишљење да је сврха наставе веронауке да деца постану верници најчешће заступају муслимани, а најмање православци (табела 8).

Табела 8: Вероисповест родитеља и њихово мишљење о сврси религијског образовања (%)

Вероисповест	Православна	Католичка	Ислам
Постати верник	4	8	15
Знање о својој вери	68	47	37
Знања о различитим религијама	18	33	45
Против увођења предмета	10	12	3
Укупно	100	100	100

Ставови родитеља према религијском образовању у школи повезани су са појединим показатељима религиозности као што је веровање у Бога ($r = 0.38$), прослављање (обележавање) верских празника у породици ($r = 0.28$), учесталост одласка у цркву – богомољу ($r = 0.28$). Међу онима који верују у Бога већина има позитиван став према увођењу религијског образовања. На другој страни, "неверујући" родитељи чешће су против увођења веронауке, мада и међу њима има оних који сматрају да је религијско образовање у школи потребно (табела 5).

Табела 9: Веровање у Бога и ставови родитеља према религијском образовању (%)

Став	Верују	Неодлучни	Не верују
Позитиван	79	41	34
Неодлучан	13	39	21
Негативан	8	20	45
Укупно	100	100	100

Значајно је истаћи да став испитаних родитеља према религијском образовању донекле зависи и од тога да ли је њихов брачни друг (односно други родитељ) исте вероисповести.

За увођење веронауке у школе чешће се залажу испитаници чији су супружници исте вероисповести (76%) него они из конфесионално мешовитих бракова (46%), што се може објаснити антиципацијом могуће конфликтне ситуације у којој би се нашло њихово дете а и сами родитељи приликом одлучивања и избора коју ће наставу похађати, под претпоставком да се ради о верској настави у оквиру једне вероисповести са циљем формирања религиозне особе у оквиру дате конфесије.

Повезаност односа према верским празницима и ставова према религијском образовању огледа се у томе што позитивне ставове према увођењу веронауке чешће заступају они испитаници који су ревноснији у обележавању верских празника. Испитаници у чијој се породици обележавају сви важни празници чешћи су поборници увођења религијског образовања (78%) у поређењу са онима који прослављају само најважније празнике (62%). Повезаност учесталости одласка у цркву (богомолју) са ставовима према увођењу науке о вери значи да се за увођење верске наставе у школе највише залажу (86%) грађани који су најревностнији у похађању цркве (богомолје). Међутим, треба истаћи да и међу ревноснима има оних који су против верске наставе (8%) или су неодлучни (7%), као и што међу грађанима који не похађају верске објекте има присталица религијског образовања (42%).

Извесне разлике могу се уочити у одговорима родитеља у зависности од узраста деце. Највећи поборници увођења религијског образовања у школе су испитаници који имају децу предшколског и основношколског узраста, а затим они који имају децу и у основној и у средњој школи. Присталица увођења веронауке најмање је међу онима који имају само децу средњошколског узраста (табела 6). Ставови према увођењу верске наставе нису условљени полом и старошћу испитаника, као ни социопрофесионалном припадношћу, што значи да се родитељи различитог пола, нивоа образовања, занимања и година старости не разликују међусобно у погледу својих опредељења. У сваком случају, за религијско образовање највише су заинтересовани родитељи који имају децу школског и предшколског узраста.

Табела 10: Узраст деце и ставови родитеља према религијском образовању (%)

Став	Основна школа и млађи	Основна и средња школа	Средња школа
Позитиван	73	67	56
Неодлучан	15	18	22
Негативан	12	15	22
Укупно	100	100	100

Несумњиво је да су ставови испитаних родитеља делимично условљени одређеним референтним оквиром, а то су у овом случају њихова деца и школа коју похађају. Може се претпоставити да испитаници који имају само децу средњошколског узраста сматрају да је на том узрасту касно почињати с религијским образовањем, као и да су ученици средње школе већ оптерећени постојећим градивом и школским обавезама. О основаности оваквог тумачења говори и већ саопштени податак да само 6% испитаника сматра да са религијским образовањем треба почети тек у средњој школи. Ово би требало имати у виду и при одлучивања о увођењу науке о вери у школе и приликом израде наставног плана и програма за реализацију верске наставе.

Завршне напомене

У нашем друштву се последњих година често покреће питање увођења религијског образовања у школе. Нема сумње да је за одлучивање о увођењу религијског образовања у школе значајно шта о томе мисле родитељи. Иако је, у међувремену, донета одлука о увођењу веронауке у школе, било би пожељно да се резултати овог и сличних истраживања имају у виду приликом разраде и реализације програма верске наставе. Резултати испитивања ставова родитеља према увођењу религијског образовања показују да је већина родитеља присталица верске наставе у школи, али се углавном залажу да то буде изборни предмет за оне који то желе. Овакво опредељење указује на заинтересованост многих родитеља да њихова деца стичу верска знања, али и на залагање за могућност слободног избора. То говори како о

допуштању могућности другачијег опредељења, тако и о очекивању да се њихови ставови и опредељења њихове деце разумеју и толеришу.

Основни разлози за увођење религијског образовања, по мишљењу испитаних родитеља, јесу стицање знања о сопственој вери ради очувања традиције и националног идентитета, стицање опште културе и образовања, као и допринос веронауке моралном васпитању. Родитељи који су против увођења веронауке сматрају да верско образовање и васпитање треба да се реализује у породици и у одговарајућој верској установи. Ово, с једне стране, значи да су њихова деца већ укључена у неки вид веронауке док, с друге стране, постоји бојазан од угрожавања слободног избора и наглашавања верских разлика. Питање за школску праксу је како помирити различите захтеве родитеља. Према резултатима овога испитивања, једно од могућих решења представља формирање религијског образовања као факултативног предмета.

Иако је однос према религијском образовању позитивно повезан са појединим показатељима религиозности, треба истаћи да присталица увођења веронауке (додуше у мањем броју) има и међу онима који нису религиозни, а да се противници могу наћи и међу "верујућима". То сугерише закључак да однос према верској настави у школи није условљен само религиозношћу родитеља, већ и другим факторима као што су конфесионална припадност, узраст деце, вероисповест брачног друга (другог родитеља). Вероватно би детаљније испитивање релација између карактеристика родитеља и њихових ставова помогло у добијању прецизније слике о жељама и очекивањима родитеља у погледу дизајнирања адекватног религијског образовања за њихову децу у школи.

Родитељи сматрају да религијско образовање треба да реализују посебно едуковани стручњаци, а да у изради наставног плана и програма заједнички треба да учествују Министарство вера и Министарство просвете. Од нарочитог значаја је податак да већина родитеља који су за увођење религијског образовања мисли да са овом наставом треба почети у основној школи, пре свега у првом разреду, док је незнатан број оних који сматрају да са религијским образо-

вањем треба почети тек у средњој школи. Иако у испитивању нису тражена образложења овог става, овај податак заслужује посебну пажњу и даље провере. Ово поготову зато што је у извесној контрадикцији са налазом ранијег испитивања Института за педагошка истраживања, према коме су средњошколци заинтересовани за наставу веронауке. Могуће је да су се родитељи руководили најоптималнијим временом за почетак религијског образовања, док су ученици исказали општи став према религијском образовању, без обзира на школски узраст када се изводи.

У целини гледано, може се закључити да родитељи имају велика и различита очекивања од религијског образовања у државним основним и средњим школама. Иако се у већини случајева залажу за увођење религијског образовања, према разлозима које наводе, рекло би се да су пре за религијско образовање са општеобразовним и васпитним циљевима него за увођење у веру и формирање религиозне личности. Нема сумње да још многе недоумице стоје пред религијским образовањем у демократском друштву, а што посебно обавезује све релевантне учеснике у осмишљавању и реализацији овог наставног предмета. Из свих наведених разлога потребан је велики опрез због опасности да би одлуке донете на брзину, недовољна и неадекватна припремљеност, могле изневерити очекивања родитеља и тиме изазвати сасвим супротан ефекат од планираног и жељеног.

Завршну реч дајемо родитељима, издвајајући неколико мишљења која показују да је, поред израженог става, подједнако важна и аргументација. Често је залагање за увођење веронауке праћено захтевом да се буде изузетно опрезан, док је супротстављање базирано на реалном страху од лоших последица.

"Настава треба да буде у духу велике верске толеранције. Не би требало раздвајати одељења и правити неке 'једнаковерске' групације, већ у постојећим одељењима наставу прилагодити деци, користећи различитост вероисповести као помоћ у остваривању наставног плана. Веронаука у школи треба више да 'иде' на стварање доживљаја (Бога, вере, међусобног прихватања и љубави), а не на учење теоријских садржаја... Лице које предаје веронауку мора бити вер-

ник, али не фанатик своје вере. Мора познавати све (на одређеној територији) присутне верске заједнице и водити рачуна о верској толеранцији. Не сме манипулисати децом, нити привлачити ученике у своју верску заједницу, већ упућивати на верску заједницу којој дете припада. Наставне програме и планове треба да праве стручњаци (педагози, психолози, социолози), али да они буду помоћ стручњацима у области вере (теолозима, катехетама). Прихватљивије би било да наставу не држе свештена лица као ни поглавари појединих верских заједница, већ верници – лаици, који би се боље уклопили у школски колектив и били ближи деци!"

"Веронаука би требало да буде комбинована са историјом, филозофијом итд., да ученици стекну слику о врстама религија у свету и код нас на територији данашње Југославије. Са оваквим знањем не би се дешавале такве апсурдне ситуације као у некадашњој СФРЈ, да ученици не знају са којим нацијама и вероисповестима живе заједно, у истој држави. Ова знања би допринела и већој толеранцији међу људима различитих верских опредељења. Због тога мислим да би увођење веронауке у школе (на модеран начин) било врло корисно и успешно."

"Деца у кругу породице стичу нека елементарна знања о веронауци... Било би корисније да се школе опреме училима, осавремени реализација наставних планова... Чињеница је да је вера извор културе, неопходна је за морални развој личности, али нека се индивидуално негује, а не као наставни предмет који ће се оцењивати."

"Наглашавам да би часови веронауке морали бити необавезни, јер све што је обавезно убрзо се омрзне. Ја сматрам да су нашој деци часови веронауке неопходни и баш зато не бих желела да их омрзну, због погрешног начина спровођења".

"Дивно би било да сви знају ко су, коме припадају (историју и традицију свог народа), али и да се упознају са религијом, обичајима и традицијом и свих других својих пријатеља како би се међусобно поштовали, више ценили и помагали. Плашим се да увођење веронауке у школе може довести до супротног ефекта. Све зависи на који начин би се веронаука приближавала деци, посебно у данашњој ситуа-

цији у Југославији. Сви су незадовољни, уморни, због чега људима треба вера у нешто, али постоји из истог разлога и већа могућност злоупотребе религије и окретање народа различитих вероисповести једних против других. Посебно што је незнање људи велико у тој области, па се може лакше манипулисати."

Литература

- Бабић, Ј. (1988): Три димензије образовања, *Зборник 21 Института за педагошка истраживања (73–78)*. Београд: Институт за педагошка истраживања и Просвета.
- Божичковић, В., А. Петровић и Ђ. Кадијевић (2001): Веронаука и школа, *VII научни скуп "Емпијска истраживања у психологији"*. Београд: Филозофски факултет.
- Васовић, М. (2001): Однос према религији и увођењу веронауке у школе; у С. Михаиловић: *Политички профил грађанског незадовољства*. Београд: Центар за проучавање алтернатива.
- Кубурић, З. (1997): Вјеронаука је неопходна, *Васпитање и образовање*, бр. 4, стр. 75.
- Кубурић, З. (1999): *Вера и слобода, верске заједнице у Југославији*. Ниш: Југословенско удружење за научно истраживање религије.
- Лаушевић, С. (1997): Јавно мњење и религија, *Васпитање и образовање*, бр. 4, стр. 23–26.
- Максић, С. (2001): Улога школе у васпитању младих, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 33 (19–39). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Петровић, А. и В. Божичковић (2001): Веронаука у школама: да или не, *Скуп "Антрополошке одреднице религиозности"*. Суботица: Отворени универзитет.